

דף שבועי

בס"ד

פרשת שלח, תשפ"א, מספר 1421

אור חדש על פרשת המרגלים חגי בן-ארצי

אם כן, שהמרגלים ראו משהו עצום, שגרם לעם כולו להחליט לשוב למצרים. מה זה היה?
כאן הארכאולוגיה באה לעזרתנו. אנו יודעים שבמאה ה-15 לפני הספירה היה הצבא המצרי פרוס בארץ כנען ("ארץ רִזְנוֹ" בשפה המצרית).² תחותמס השלישי ניהל מסע מלחמה גדול בשנת 1468 לפנה"ס. במהלכו השתלט על ערים רבות בארץ כנען, והציב בהן חיל מצב מצרי.³ הערים העיקריות, מתוך הכתובת של תחותמס ה-3 בכרנך, הן: עזה, שרוחן, גזר, לוד, אונן, אפק, יפו, ערונה, מגידו, תענך, בית שאן, ינועם, כנרת, חצור וקדש. המשותף לכל הערים שהן ממוקמות לאורך דרך הים (via "maris בלשון הרומאים), שהייתה הדרך הראשית שחיברה בין מצרים למסופוטמיה, ארם נהריים. למצרים היה אינטרס צבאי בשליטה על הדרך הזו – בלימת הפלישה של כל צבא, כדוגמת פלישת ההיקסוס בשנת 1720, ואינטרס כלכלי – שליטה על שיירות המסחר במזרח התיכון וניהולן. במסע של תחותמס ה-3 לא מוזכרת אף עיר באזור ההר המרכזי, כגון: ירושלים, חברון או שכם, שהיו ערים גדולות באזור זה. אזור ההר פשוט לא עניין את המצרים ולא הטרידם. גם במסעות המלחמה של אמנח'תפ השני ב-1431 וב-1429 לפנה"ס⁵ מוזכרות רק הערים שלאורך דרך הים: עזה, אפק, מגידו, כינרת, חצור, ואף לא עיר אחת באזור ההר. זה גם אפיונו של מסע המלחמה של סתי הראשון בשנת 1303, של מסעות רעמסס השני בשנת 1286 ובשנת 1280, וכן של מסע מרנפתח בשנת 1210. ההר המרכזי לא היה בתחום האינטרס המצרי.
כאן מגיע החידוש שאני מציע בהבנת פרשת המרגלים: משה רבנו, שהיה בתחילת דרכו נסיך מצרי, ידע בדיוק היכן פרוס הצבא המצרי, ולכן הוא שלח את המרגלים רק לאזור ההר: "וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בְּנִגְבַּ וְעַלִּיתֶם אֶת הַהָר" (במ' יג:ז). משה ידע את מה

פרשת המרגלים מעוררת תמיהות רבות. המרכזית שבהן, לדעתי, היא: ממי בדיוק פחדו המרגלים; פחדו ששיתק אותם ואת כל העם? התורה מתארת בהרחבה את האימה שנפלה עליהם במהלך הסיור בארץ כנען: "וַיִּשְׁם רָאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים... וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כְּחֻגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם" (במ' יג:לג). הם היו בטוחים שבכל עימות עימם תהיה התוצאה תבוסה מוחצת וטבח המוני: "וְלָמָּה ה' מְבִיא אֹתָנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּחָרֵב נַשִּׁינוּ וְנִטְפְּנוּ יְהִיו לְבָז" (במ' יד:א).

תיאור זה חוזר גם בסיפור של משה בספר דברים: "וְגַם בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם" (א:כח). מי הם אותם "נפילים" או "ענקים"? התנ"ך מספר לנו על עוג מלך הבשן: "כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׂאָר מִיְתֵר הַרְפָּאִים" (דב' ג:יא). עוד מסופר על ארבעה ענקים בקרית ארבע: "קְרִית אַרְבַּע אָבִי הָעֵנֶק הִיא חֲבֵרוֹן. וַיִּרְשׁ מֹשֶׁם כָּלֵב אֶת שְׁלוֹשָׁה בְנֵי הָעֵנֶק אֶת שֵׁשִׁי וְאֶת אַחִימֵן וְאֶת תַּלְמִי יְלִידֵי הָעֵנֶק" (יה' טו:יג-יד). כלומר, מדובר על ענקים בודדים. הייתכן שכמה ענקים מפילים אימה ומשתקים אומה שלמה, שיש בה שש מאות אלף לוחמים?

התמיהה גדלה עוד יותר על רקע המסקנה שהגיע העם אליה בעקבות הדיווח של המרגלים: "הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרָיִמָּה... נִתְּנָה רֵאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרָיִמָּה" (במ' יד:ג-ד). הרי במצרים הם לא היו רק משועבדים ועסקו בעבודת פרך, אלא היו נתונים גם לגזרות של הרג והשמדה: "וַיִּצְוּ פְּרָעָה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיִּאֲרָה תִּשְׁלַיְכֶהוּ" (שמ' א:כב). האם החזרה אל העבודות וההשמדה במצרים עדיפה על התמודדות עם כמה נפילים? הרי מדובר בעם שראה וחווה את הניסים ביציאת מצרים ובמדבר: את עשר המכות; את טביעת המצרים בים סוף; את מעמד הר סיני, שם שמע קול א-להים; את קבלת המן מהשמיים ומים "מחלמיש צור", ועוד. וזה בדיוק מה שמשה אומר להם: "וַאֲמַר אֲלֵכֶם... ה' אֱ-לֹהֵיכֶם הֵלֵךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לְכֶם כָּלֵל אֲשֶׁר עָשָׂה אֹתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם... וּבִדְבַר הַזֶּה אֵינְכֶם מְאֲמִינִם בְּה' אֱ-לֹהֵיכֶם?!" (דב' א:כט-לב). יש להניח

2 המאמר מבוסס על שיטת פרופ' אליצור, שיציאת מצרים התרחשה באמצע המאה ה-15 לפנה"ס. ראו: אטלס דעת מקרא, ירושלים 1993, עמ' 96.
3 ראו: אטלס כרטא לתקופת המקרא, עמ' 33-34.
4 בכתובת מתואר בהרחבה הקרב הגדול שניהל תחותמס במגידו, שבו הביס את הצבא הכנעני.
5 מסעות המלחמה של אמנח'תפ ה-II, היו, כנראה, על רקע המרידות שפרצו בכנען בעקבות בריחת העבדים העבריים ביציאת מצרים.

* ד"ר חגי בן-ארצי שימש כמרצה במרכז ללימודי יסוד ביהדות של אוניברסיטת בר-אילן, וכיום מרצה במכללת ליפשיץ בירושלים.
1 אלה הענקים שראו המרגלים בחברון: "וַיִּשְׁם אַחִימֵן שֵׁשִׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵנֶק" (במ' יג:כב).

ואכן, הנס התרחש. בפלישת בני-ישראל לארץ כנען, שהייתה מוגבלת לאזור ההר, הצבא המצרי לא התערב לטובת הערים הכנעניות המועטות שהיו מפוזרות באזור. את זה יודעים ממכתבי תל אל-עמארנה שנמצאו בארכיון של אמנח'תפ השלישי והרביעי.⁷ בעשרות רבות של מכתבים פנו מלכי כנען וביקשו את עזרת המצרים להדיפת הפלישה העצומה של העפירו-חבירו (העברים), שם שניתן לשבטים שמיים נודדים), אך העזרה לא הגיעה! ברור מהמכתבים, שמלכי כנען היו מאוכזבים מהיעדר התגובה של האימפריה המצרית, שאפשרה ע"י כך את הכיבוש של יהושע ובני-ישראל.⁸ ההחלטה של המצרים להימנע מהתערבות נבעה, כנראה, משני גורמים: א. המהפכה הדתית שהתרחשה במצרים בתקופתו של אמנח'תפ הרביעי (אח'נאטון), מהפכה שהושפעה מהאמונה המונותאיסטית של בני ישראל. ב. האירועים הטראומטיים של יציאת מצרים, שמהם למדו המצרים את הלקח שלא כדאי להתעסק עם בני ישראל.

לסיום, כדאי להתעכב על פרט קטן בפרשת המרגלים, שכל הפרשנים, חדשים גם ישנים, התקשו בפירושו. כשכלב מגיע "עד חברון", התורה מוסיפה: "וְחֶבְרוֹן שִׁבְעַ שָׁנִים נִבְנְתָה לְפָנַי צֶעַן מִצְרַיִם" (במ' יג:כב). מהי המשמעות של הפרט הזה? למה זה מעניין אותנו דווקא עכשיו? גם כאן באה הארכאולוגיה לעזרתנו. אנו יודעים, שצען הייתה בירת ההיקסוס, פולשים שמיים ממסופוטמיה, שכבשו את מצרים וחלקים נרחבים של המזרח התיכון בשנת 1720 לפנה"ס.⁹ והנה מתברר, שכיבושי ההיקסוס לא כללו את אזור ההר המרכזי של ארץ-ישראל. העובדה שחברון הייתה קיימת בזמן כיבושי ההיקסוס, ובכל זאת הם לא כבשוה, היא הוכחה, שאזור ההר לא עניין את האימפריות, שהתעניינו רק בדרך הים. הנתון הזה נועד לחזק את הטענה של משה ונציגיו, שאם יסתפקו בני-ישראל רק בכיבוש ההר, לא יתערב הצבא המצרי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 על מכתבי תל אל-עמארנה ראו: **אטלס כרטא לתקופת המקרא**, עמ' 35-36. ובהרחבה: כוכבי-רייני: **למלך אדוני - מכתבי אל-עמארנה**, 2009.
 8 מלך ירושלים, עבד חבה, בולט במיוחד. הוא שולח 7 מכתבים, ובאחרון הוא כותב במפורש: "מדוע אדוני המלך אוהב את העפירו?" (290).
 9 ראו: **אטלס כרטא לתקופת המקרא**, עמ' 30-31.

שידע הקב"ה: שאם יראו המרגלים את הצבא המצרי, צבא של אימפריה ענקית, הם יסרבו להיכנס לארץ. הרי כתוב במפורש: "וְלֹא נָחַם אֱ-לֹהִים דְרֹךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱ-לֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעַם בְּרֵאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה" (שמ' יג:ז). "דרך ארץ פלשתים" היא דרך הים, שלאורכה, כאמור, היה פרוס הצבא המצרי. למרות הניסים הגדולים שחוו, ראה העם בצבא המצרי כוח בלתי מנוצח. גם בקריעת ים סוף ראה העם את הצבא המצרי טובע בים ולא מנוצח במלחמה.⁶ ואכן, כלב ויהושע ביצעו את הפקודה של משה: "וַיַּעַל בְּנֶגֶב יִבְאָא עַד חֶבְרוֹן" (במ' יג:כב). חז"ל מייחסים את הכתוב הזה לכלב, כיוון שנאמר בלשון יחיד: "ויבא", ולא: "ויבואו" (מסתבר שגם יהושע הצעיר הצטרף לכלב המבוגר יותר). המדרש מסביר שהליכתו של כלב לחברון הייתה כדי להתפלל במערת המכפלה: "כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות, שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם" (רש"י עפ"י סוטה ל ע"ב). לדעתי, פשט הכתוב הוא, שכלב, וכנראה גם יהושע, ביצעו את השליחות של משה כלשונה, ולא חרגו ממנה. לא כן שאר המרגלים; הם תרו את הארץ לאורכה ולרוחבה "עד רֹחַב לְבָא חֶמֶת" (שם: כא), כלומר עד צפון בקעת הלבנון. הם הלכו לאורך דרך הים ובקעת הלבנון וראו את "הענקים", כלומר את הצבא הענקי של האימפריה המצרית הענקית. הם חזרו וסיפרו לעם את מה שראו, והעם הגיב בדיוק כפי שצפתה התורה: "פֶּן יִנָּחַם הָעַם בְּרֵאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה" (שמ' יג:ז).

אפשר להניח, שלאחר הדיווח של המרגלים הבהיר משה לעם, שהתוכנית הא-לוהית היא לכבוש רק את אזור ההר ולא לרדת אל העמקים שבהם פרוס הצבא המצרי. ואכן, זה בדיוק מה שקרה בכניסת בני-ישראל לארץ כנען: "וַיְהִי ה' אֶת יְהוֹדָה וַיִּרְשׁ אֶת הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל הָעַמְקִים כִּי רָכַב בְּרֹזַל לָהֶם" (שו' א:יט). "יושבי העמק" הם לא רק הערים הכנעניות אלא בעיקר הצבא המצרי שפרוס בהן.

ייתכן, שתשובתם של המרגלים לדבריו של משה, שחזקו על ידי כלב ויהושע, הייתה פשוטה: לא ייתכן שהצבא המצרי הפרוס בעמקים יישאר אדיש לפלישה המונית של מיליוני בני-אדם, גם אם היא רק לאזור ההר. בנקודה הזו התנהל הוויכוח בין המרגלים לבין משה ונציגיו – כלב ויהושע: האם הצבא המצרי יפעל ויתערב גם אם הפלישה לא תפגע באינטרס החיוני של המצרים בדרך הים? התשובה לשאלה זו תלויה באמונה, שא-להים יקיים את הבטחתו וידאג לשתק את הצבא המצרי. אבל ראוי להדגיש, שגם התוכנית הא-לוהית, שעליה הייתה מבוססת השליחות המקורית של המרגלים, הייתה תוכנית מוגבלת ומותאמת לנתונים הריאליים של ארץ כנען. גם הקב"ה לא הנחה את עם ישראל "דרך ארץ פלשתים", כי הכיר את המגבלות של העם והתחשב בהן.

6 ייתכן שבחלוף שנה מהאירוע, היו שפירשו את טביעת המצרים כתוצאה מטעות בחישוב של זמני הגאות והשפל בים סוף.